

TÜRKÇE KALIP SÖZLERDEKİ ÖRTMECELERİN DUYGUSALLIĞI

Gönül SÖYLER^{1*}

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam University, TÖMER, 46040, Kahramanmaraş, Türkiye

Özet: Dil, bir varlık veya kavramı toplumun uzlaşılmasına dayalı olarak başka nesne veya kavramla anlatmamızı sağlayan en etkili iletişim aracıdır. Sosyal çevremizle sağlıklı yaşamımızı sürdürebilmemiz için iletişimimizde toplumsal örtmeceleri yerinde kullanmamız gerekmektedir. Toplumun inanç, ahlaki değerler, örf, âdet, tabiat olayları, salgın hastalıklar gibi sosyolojik yapısını rahatsız eden, toplum tarafından çirkin / sakıncalı görünen nesnelerin ve kötü çağrışımlar sunan kavramların, batıl inançların etkisini en aza indirip daha uygun ve terbiyeli daha yumuşak bir biçimde ifade ederek tepkiyi üzerine çekmeden güzel adlandırmalar yaparak olay veya nesnelerden bahsetmemizi sağlayan örtmece özelliği taşıyan kalıp ifadelerin doküman analizi ile başlayan bu çalışmada araştırmacıların çalışmalarına, tasniflerine değinerek tabu, örtmece, mental fiillerin alt başlığı olan duygu fiili hakkında bilgi verilerek Türkiye Türkçesinde kalıp sözlerde kullanılan örtmecelerin Şahin'in duygu fiilleri sınıflandırmasında kullandığı on iki alt başlığı çerçevesinde taşıdığı duygu değeri dikkate alınarak sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Örtmece, Tabu, Kalıp sözler, Örtmecedeki duygular

Sentimentality of Euphemisms in Turkish Phrases

Abstract: Language is the most effective communication tool that allows us to express an entity or concept with another object or concept based on the consensus of the society. In order to maintain a healthy life with our social environment, we need to use social euphemisms appropriately in our communication. In this study, which started with the document analysis of the euphemisms that disturb the sociological structure of the society such as beliefs, moral values, customs, traditions, natural events, epidemics, objects that seem ugly / objectionable by the society and concepts that offer bad connotations, superstitions, which minimize the effect of superstitions and express them in a more appropriate and decent and softer way, allowing us to talk about events or objects by making beautiful names without drawing the reaction, By referring to the classifications of taboo, euphemism, mental verbs, it is aimed to classify the euphemisms used in Turkish Turkish phrases by taking into account the emotional value they carry within the framework of the twelve subheadings used in Şahin's classification of emotional verbs.

Keywords: Euphemism, Taboo, Stereotypes, Emotions in euphemism

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Kahramanmaraş Sütçü İmam University, TÖMER, 46040, Kahramanmaraş, Türkiye

E mail: gonulsoyler@gmail.com (G. SÖYLER)

Gönül SÖYLER <https://orcid.org/0000-0003-4292-7405>

Gönderi: 04 Ekim 2024

Kabul: 27 Ocak 2025

Yayınlanma: 15 Temmuz 2025

Received: October 04, 2024

Accepted: January 27, 2025

Published: July 15, 2025

Cite as: Söyler G. 2025. Sentimentality of euphemisms in Turkish phrases. BSJ Pub Soc Sci, 8(2): 45-52.

1. Giriş

Toplumsal yapının ve dildeki değişmelerin birbirini etkilemesi, dil ile kültürün birbirini sürekli biçimlendirmesi nedeniyle dilin, toplum dilbilim açısından ele alınması toplum ile dil bağlarının incelenmesi bir gerekliliktir. İnsanoğlu yaşadığı toplumu etkileyen ve yaşadığı toplumdan etkilenen varlık olduğu için ilişkilerinin boyutuna göre kiminle hangi ortamda ne şekilde iletişim kuracağına dikkat etmelidir. Yani iletişimde sorun yaşamamak için alıcının toplumsal konumuna, ruhsal durumuna, hayata bakış açısına göre dilini nasıl kullanması gerektiğini bilmelidir. Toplumsal tabaka, cinsiyet, yaş, meslek, eğitim düzeyi gibi değişkenler bağlamında dilin toplumsal gruplara özgü kullanım türü olan sosyolekt/ toplumsal dil önem taşımaktadır.

Dilin zenginliği, sözlerin bütünü olan söz varlığı bir milletin en iyi yansıtıcısıdır. Dilde bir davranış, düşünce ne kadar farklı sözcük/ sözcük grubuyla, söz varlığıyla anlatılıyorsa o dilde anlatım genişliğinin olduğunu

söylemek mümkündür.

Aksan (2004), "Türkçenin Sözvarlığı" adlı çalışmasında Türkçenin söz varlığındaki ortak özellikleri şöyle ifade etmiştir:

1. Türkçenin kavramlar oluşturma imkânı geniştir.
2. Türkler, farklı toplumlarla kurdukları ilişkileri ile aldıkları kelimeleri dillerinde kullanmışlardır.
3. Türkçede kavramlaştırma sırasında somut nesnelere ve doğaya başvurulmuştur.
4. İkişimeler anlatımı güçlendirmek amacıyla sıkça kullanılmıştır.
5. Kelimelerdeki çok anlamlılık yazı dilinin çok eskilere dayandığını göstermektedir.
6. Anlamca birbirine yakın eş anlamlı kelimeler söz varlığında yer almaktadır.
7. Türkiye Türkçesinde yazı dilinde unutulmuş birçok kelime lehçeler ve ağızlarda yaşamaktadır.

Söz varlığı bakımından zengin olan Türkçede güzel ve etkili konuşma büyük önem taşıdığı için iletişimde tabuları doğrudan ifade etmek yerine algıyı değiştirmek

amacıyla örtmece, güzel adlandırma, söz/söz grupları tercih edilmektedir. Toplumda söylenmesi yasak olan tabunun oluşturduğu korkuların etkisini yumuşatmak amacıyla örtmecelere yönelme gerçekleşmesiyle tabu ile örtmece arasında neden sonuç ilişkisi ortaya çıkmıştır.

2. Örtmece

Freud (2002) "Totem ve Tabu" adlı çalışmasında tabunun ilk olarak yasaklara dayanan sözel olarak var olan ve yasakların çiğnenmesi sonucu oluşan kirlilikler olduğunu belirtmiştir.

Tanyu (1984) Polinezce bir kelime olan kaynağını ruh ve ilahtan alan tabu kavramının ünlü denizci Ceymis Cook'un 1777'de Tonga Adası'nı keşfi sırasında öğrenip Batı ülkelerine tanıtmasıyla dinler tarihi literatürüne girdiğini, tabuların kutsiyet özelliği taşıdığını, dokunulmaması gerektiğini, tabulara uymayanların topluluk tarafından cezalandırılması nedeniyle erginlik, nikâh, ölüm vb. yapılan törenlerde, ayinlerde tabunun rolünün çok büyük olduğunu, toplumu birbirine bağlayacak kurucu özelliğinin de bulunduğunu belirterek ilkel toplumlarda görülen bu inanışın çağdaş sayılan ülkelerde bile bugün izlerinin görüldüğünü belirtmiştir.

Killi (2006) sadece dilsel bir olgu olarak düşünmediği tabuyu şöyle tanımlamıştır: Tabu, insanların algılarından kaynaklı olarak belli eylemlerin, olguların yasaklanmasıdır. Dilsel tabular yasak eylemlerin, olguların adlarının söylenmesinin yasaklanması demektir. Tabu ve örtmece sözlerin neyin nasıl söylenmesi gerektiğini hangi eylem veya olguları doğrudan ya da örtmece ile kullanacağımıza karar vermemizde etkili unsurun atalarımızın geçmişiyle ilgilidir.

Fromkin vd. (2009), "Dil nasıl pis olabilir? Aslında nasıl temiz olabilir?" sorusuyla ele aldıkları tabu ve örtmece kavramlarını şu şekilde açıklamışlar: "Bir örtmece, tabu bir kelimenin yerine geçen korkutucu veya hoş olmayan konulardan kaçınmaya hizmet eden bir kelime veya ifadedir." Her dilde müstehcen sözlerin olduğunu ve bunların arzu edilebilir, kabul edilebilir, yasak ve söylenmesinin düpedüz tehlikeli olduğu sosyal durumların olduğunu, bunların sosyolingüistik nedenler sonucu oluştuğunu hatta bu yasak eylemler veya sözlerin, toplumun belirli geleneklerini ve görüşlerini yansıttığını belirtmişlerdir. Çocukların bir dili öğrenirken hangi kelimelerin tabu olduğunu öğrenebileceklerini ve bu tabu kelimelerin, çocuğun büyüdüğü aile veya grupta kabul edilen değer sistemine bağlı olarak bir çocuktan diğerine farklılık göstereceğini ifade etmişlerdir.

Dildeki kötü, çirkin ve hoş olmayan tarafları güzelleştirmek, hassasiyetlerin derecesini azaltmak için yasak nesnenin yerine başka ifade şeklinin kullanılmasıyla gerçekleşen örtmece kelimesi aslında Yunanca eu (u), "iyi / iyi" pHEME "konuşma" kelimesinden türetilen "hayırlı/ iyi/ talihli konuşma" anlamına gelen Yunanca euphemos kelimesinden gelmektedir. Eupheme, başlangıçta yüksek sesle söylenmemesi gereken dini bir kelime veya cümle yerine

kullanılan bir kelime veya ifadedir. Arapçada yaygın bir dilbilimsel olgu olan örtmece, dil dışı alanlarla, yani din, cinsiyet, siyaset, dışkı ve diğer bazı hassas sosyal ilişkilerle ilgili konulara bağlantılı olarak kullanılmaktadır (Khanfar, 2012).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde örtmece "Söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması, edebikelay" olarak tanımlanmıştır (URL1). Vardar (2002) örtmeceyi doğrudan söylenmesi uygun olmayan olgunun örtülerek dolaylı anlatılması olarak açıklamıştır.

Üstüner (2009) batılı dilbilimcilerin ayrıntılı olarak ele aldıkları euphemism terimine karşılık örtmece sözler demeyi tercih ederek, örtmeceleri de açık örtmece ve gizli örtmece olarak anlam ve amaçlarına göre iki grupta sınıflandırmıştır.

Göngör (2006) "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine" adlı çalışmasında tabu yasaklarının tarihin derinliklerinde oluştuğunu din ve ahlak kurallarından farklı olduğunu, tabusal yasakların sadece dokunma ile sınırlı olmadığını tabu sayılan durum ya da nesnenin adını sanını söylemenin, düşünmenin yasaklanması olarak ifade etmiştir. Tabular dil dışı tabu ve lengüistik tabu olarak gruplandırılmıştır. Bu çalışmada da ele alacağımız lengüistik tabuyu dil göstergeleriyle ortaya çıkan sadece kavramı sınırlayan değil o kavramın dildeki adlandırılışına konulan yasak olarak ifade etmiştir. Toplum tarafından oluşturulmuş tabu sözler neticesinde oluşan etnolengüistik kavramlar olarak örtmeceler, dilde yeni sözcüklerin yer edinmesinde etkili olmuştur.

Demirci (2008) anlamı değiştirmeden algıyı değiştirmeye, iyileştirmeye çalışan anlatım biçimi olarak tanımladığı örtmecenin gücünün toplumdan topluma değişiklik gösterdiğini ifade eder. Din, cinsellik, boşaltım için kullanılan örtmecenin fazla olduğunu, zamanla dilde gerçekleşen değişimlerin etkisiyle bazı sözlerin örtmece özelliğinin dışına çıktığını belirtmiştir.

Yaman (2022) bir kültürün oluşumu ve devamında anlatı türlerinden olan mitlerin önemli olduğunu, tabu ve örtmecelerin temelinin mitlere dayandığını, bilim ve teknolojideki ilerlemeye rağmen tabuların insan zihninde var olduğunu ifade etmiştir.

Örtmecenin oluşumu hakkında Karabulut ve Ospanova (2013) çalışmalarında Warren (1992)'in sınıflamasındaki dört yola değinmişlerdir: "1. Kelime yapımı şeklinde; birleşik kelime yaparak, türetme yoluyla, karıştırma yaparak, baş harflerle, yansıma seslerle; 2. Fonetik değişimlerle; tersten okuma, fonemik değişim, kısaltma; 3. Ödünçleme; 4. Semantik yenileşme".

Çabuk (2015) "Türkçede Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları" başlıklı yazısında örtmeceleri şekle dayanan örtmeceler, anlama dayanan örtmeceler ve ödünçlemeler başlıklarıyla ele almıştır:

A. Şekle Dayanan Örtmeceler

1-Kelime Yapımı:

-Birleşik Sözcük (Compound Word): Varyemez, cimri (eli sıkı, pinti).

- Türemiş İsim (Derivated Name):
Fiilden türemiş isimler: Akarca (yılan).
İsimden türemiş isimler: KOAH
- Kısaltma (Abbreviation): WC
- Yansıma Sözcük, Ses Taklidi (Onomatopoeia):
Cırcır: ishal
- Çocuk Dili (Child Language): Kaka: Pislik
- 2. Ses Değişiklikleri (Sound Changings):
- Ses türemesi (Sound Derivation)
Ön türeme: İstinga (İtal. stringa, "bağ"dan):
Sersemi, baldırı çıplak
İç türeme: İneko: Aptal, salak
- Hece düşmesi (Haplology): Hümmatun "Hüma hatun"dan. Baykuş
- Eksiltme (Ellipsis): Çino: Çingene
- Ses ikizleşmesi, Ünsüz İkileşmesi (Gemination):
Issice: Verem
- 3. Kelime Grupları (Word Groups):
- Beddua, İlenç, Kargış (Curse): Adını el alsın: Akrep
- Dua, Alkış (Prayer): Evlerden ırak / uzak (olsun)
Hastalığın getirdiği olumsuzluğu ve uğursuzluğu uzaklaştırmak için söylenen söz
- Deyim (Idiom): Hayata gözlerini yummak: Ölmek
- İkileme (Hendiadyoin): Aşna fişna: Gizli dost, flört, oynaş
- B. Anlama Dayanan Örtmeceler (Semantic Euphemism)
- 1.Tür adı kullanma (Using name of Species):
Temizlik işçisi: Çöpçü
- 2. İma etme (Implication): İyi saatte olsunlar: Cin ve perilerden söz edilirken kullanılan bir söz
- 3.Benzetme, Teşbih (Simile): Tahtalı köy: Mezarlık, gömütlük, kabristan
- 4.İroni, Gülmece (Irony): Kereste müdürü: Görgüsüz, bilgisiz, kaba kimse
- 5. Abartma:
-Olduğundan küçük, az gösterme (Understatement):
Çorba parası: Rüşvet.
- Olduğundan büyük, çok gösterme (Overstatement):
Bunamak: Kızlar evlenme çağını geçmek
- 6. Ad aktarması, Mecaz-ı Mürsel, Metonim (Metonym): Ağır ayaklı/ağırlıklı: Gebe, yüklü
- 7. Deyim aktarması, İğretileme, Metafor (Metaphor):
-İnsandan doğaya aktarma: Akça hacı: 1. Leylek 2. Beyaz kartal
- Doğadan insana aktarma: Çam yarması: İri yarı adam
- 8. Özel adların genelleştirilmesi (Generalization of proper names, Epony, Eponymous): Karafatma: Hamam böceği
- 9. Anlam değişmesi: Leyla (Far. leylâ): Sarhoş
- 10.Yerileştirme: Horoz (Far. hurûs "horoz") Polis memuru
- C. Alıntı Söz, Ödünçleme, Ödünç kelime (Borrowed Word, Loan Word)
- 1-İsim halindeki alıntı kelimeler: Diyabet (Lat.): Şeker hastalığı
- 2-Türkçe yardımcı eylemle oluşturulan alıntı

kelimeler: Ebediyete intikal etmek: Ölmek .

Koç (2010) "Hastalık İsimlerinde Örtmece" adlı çalışmada korku, iğrenme, rahatsızlık verici durumların, izlenim ve çağrışımların önlenmesi/gizlenmesi için halkın örtülü sözlerle başvurduğu olumsuz durumlardan birinin de hastalıkların oluşunu, hastalıklardan bahsedilirken sevdiklerinize kondurmamak, uzaklaştırmak için de "Allah başa vermesin, Allah göstermesin, evlerden ırak/uzak, dağlara taşlara" gibi kalıp sözleri kullandıklarını; söylenmesi ayıp karşılanan hastalıklarda ishal için cırcır, amel; kabızlık için peklik; verem için ince hastalık, kel hastalık, kurudan; ADIS, kanser gibi ölüme sebep olan hastalıklar için kötü hastalık, amansız hastalık, ölümcül hastalık; ölümcül olmayan hastalıklara gezargi/gezeen, sepici gibi hastalığın niteliğine göre adlandırmaların yapıldığını ancak bazılarının kalıcı olmadığını örtmece olmaktan çıktığını yerine yenisinin yani uygunsuz kelimelerin yerine daha uygununun kullanıldığını, ifade etmiştir.

Örtmecede "olumsuz anlamlı bir kelimeyi karşılama, anlam belirsizliği, karşıladığı kelimenin anlamını iyileştirme, yerine geçtiği kelimenin formal karakterindeki iyileştirme" kriterlerini esas aldığı ifade eden Çelik (2011) çalışmada örtmecelerin sadece anlam iyileşmesi olarak görülmediğini bazen de anlam kötüleşmesi biçiminde görüldüğünü şöyle ifade etmiştir: Örtmeceler iyi adlandırma (euphemism) ve kötü adlandırma (dysphemism) olarak adlandırıldığını, iyi adlandırmada (euphemism) olumlu yönün, kötü adlandırma (dysphemism) olumsuz yönün vurgulanmaya çalışıldığını belirtmiştir. Bu olayı da başlangıçta "canlı, yaşayan" anlamında kullanılan zamanla olumsuzluk anlamı yüklenerek Farsçadan dilimize geçen canavar sözcüğü ile açıklamıştır. Kötü adlandırmanın küfürle ilişkili olacağını belirtmiştir.

Dilin uzun süreli işlenişle oluşmuş kalıp sözler; Türkçenin söz varlığına çok önemli ölçüde zenginlik katan, anlatımı zenginleştiren, pekiştiren, kısa sürede anlatımı gerçekleştirmemizi sağlayan kültürün yansıtıcısı olan dil unsurlarıdır.

Çalışmanın konusu olan kalıp sözlerimizdeki örtmecelerdeki duyguları ifade etmeden kalıp sözün ne olduğunu ve özelliklerinin neler olduğunu ele alalım.

Kalıp söz, "Birden çok sözcüğün bir araya gelerek biçim ve anlam yönünden kalıplaşmasından oluşan sözler." (Hengirmen, 2009).

Kalıp sözler dil ve kültürün yansımasıdır, dil öğrenmeye paralel şekilde kalıp sözler de öğrenilir (Sis ve Gökçe 2009).

Ayırır (2020) "Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler: Nezaket Kuramı Açısından Edim Bilimsel Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmada kalıp sözlerin dil bilimsel, sosyodilbilimsel (iletişim bağlamı), edim bilimsel olarak üç bileşenden meydana geldiğini; ana dil olarak kullanan kişilerde söz varlığının doğal süreç içinde olduğunu o dili yabancı dil olarak öğrenen kişilerde ise öğrenme

sürecinin gerektiğini dil öğrenmenin yanında o toplumun sosyal-kültürel kurallarının da öğrenilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yazıcı Okuyan (2006) "Türkçenin Sözvarlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları" adlı doktora tezinde romandaki şahısların kültürünü, onların kişiliklerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini kısaca sosyal hayatın ayrıntılarını yansıtmaya araç olarak kalıp sözleri kullandığını; iletişimin doğru yerde doğru şekilde yapılabilme ve sosyo-kültürel değerleri aktarabilme de söz varlığının önemli olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada, istifade edilen Gökdayı (2008)'nin "Türkçede Kalıp Sözler" adlı çalışmasında kalıp sözlerin yapısal özellikleri şu başlıklarla ele alınmıştır:

1. Kalıplaşmış olarak bulunma
2. Çoğunlukla tümce veya sözcük öbeği dizilişle görüne
3. Belirli tümce ve sözcük öbeği türlerinde yer alma
4. Az sayıda sözcükten oluşma.

Birden çok kelimedenden oluşan kalıp sözler; nedensiz şekilde zamanla toplumun düşüncesinin ifade şekli haline gelerek kullanıldığı toplumun zihniyeti, sosyo-kültürel yapısı hakkında bilgi veren dil unsurudur.

Yıldız (2022) "Cuma Kara Olmaz!: Bir Dini Tabunun Çeviri Yoluyla Örtmecesi" adlı çalışmasında "Kara Cuma" Türkiye'de tabu olarak görüldüğünü ve örtmecenin hemen devreye girmesine neden olduğunu belirtmiştir. Otosansür uygulanarak Müslümanlar için kutsal cumanın siyah sözcüğüyle ifade edilmesinden oluşabilecek rahatsızlığa karşı şirketlerden birkaçının markalarının özelliklerini çağrıştıran referansları kullanarak, ima stratejisini benimseyerek "Tekno Cuma"daki Yunanca kökenli 'techno- [tekno-]' biçimbirimi elektronik şirketi 'Teknosa'nın işini, spor giyim şirketi 'Puma'nın "Hızlı Cuma"daki 'hızlı' ifadesiyle hızlı olan hayvanı, iç çamaşırı şirketinin marka adı olan 'Penti'nin "Pink Friday" ile pembe rengi kullanarak "kadınsılığı" ima eden 'Pembe Cuma', 'Hızlı Cuma', 'Tekno Cuma'nın oluşturulduğunu ifade etmiştir.

Türkiye Türkçesindeki ilişki/kalıp sözlerdeki örtmecelerden birkaçı açıklamalı verilerek mentallikle duyguların ifade edilmesine göre tasniflenmiştir:

Sen bize tenezzül eder miydin?: "Kendisinden bir istekte bulunmasına şaşılın kimselere söylenen kalıp sözdür" (Bulut, 2012).

Söylemesi kötülük: "Söylenilen sözün veya verilen örneğin başka kimselerle alakalı olduğunu belirtmek için kullanılan kalıp sözdür. Kültürümüze göre, kişi yediğini, içtiğini, yaptığını söylemenin ayıp olacağını düşünür ve söylemesi gerekiyorsa karşıdakinin yanlış anlamaması için bu kalıp sözü kullanır" (Bulut, 2012).

Sözüm yabana: "Karşılıklı konuşmalarda herhangi bir olayın kötü yanından bahsederken kullanılan kalıp sözdür" (Bulut, 2012).

Allah, düşmanıma vermesin: "Kötü bir olaydan veya kişiden söz edilirken denmesi durumun fenalığını belirgin olarak ortaya koymaktadır" (Erol, 2007).

Allah sizlere uzun ömür versin: Ölenin yakınlarına "O,

öldü; siz uzun yaşayın." anlamında yaşayanlara sağlıklı uzun ömür dilenmek istenildiğinde söylenen söz" (Erol, 2007).

İyi saatte olsunlar: "Cin ve peri gibi manevi varlıklardan söz edilirken onlardan bir zarar görmemek, âdeti onları sakinleştirmek için adlarından hemen önce veya adlarının yerine söylenmektedir" (Erol, 2007).

Teşbihte hata olmaz: "Kimi şeyler benzetmesiz anlatılamaz. Anlatılsa bile fazla etkili olmaz. Yeri geldiği zaman çirkin, kaba bir benzetme ile anlatıma daha etkili bir hava verilmesi, saygısızca bir davranış değildir. Kimse bundan alınmamalıdır" (URL2).

Ayaklı gazete: "Olaylardan herkesten önce haberi olup yayan kimse" (URL1)

Etin suyunu sıkamak: "Erkekler baş başa kaldıklarında "işemek" için "etin suyunu sıkamak" tabirini rahatlıkla kullanabilecekken bir bayanın bulunduğu ortamda "wc" ye gitmek, ayakyoluna gitmek, gezintiye çıkmak" gibi daha yumuşak örtmeceler kullanır. Bunun bir sebebi de terbiyeli olmak esasına dayanır" (Çelik, 2011).

Ham hum şaralop: "Dalavere, düzen ve el çabukluğu ile yapılan, kimsenin akıl erdiremediği işi nitelemek isteyen kişinin söyleyebileceği bir söz" (Gökdayı, 2020).

Papaz olmak: "Kavga etmek, kavgacı olmak" (Çelik, 2011). "Çıkarları ters düştüğü için sürtüşmek" (URL1).

Kırık tutmak: "Evlilik dışı ilişki, dost tutmak" (Çelik, 2011).

Toplumların sosyal ve kültürel derinlikleriyle de doğrudan alakalı olan örtmeceler dilin tüm katmanlarında kendini göstermektedir. Örtmeceler sosyo-kültürel varlıktan derin izler taşıdığı için burada mental fiillerden duygu fiillerine değinmek gerekmektedir:

Hirlik (2017) fiillerin tasnifinde fiilin nitelik ve gerçek hayattaki karşılığı ölçütünün esas alınmasıyla mental fiil kavramının ortaya çıktığını ifade ederek mental fiili "doğrudan düşüncenin kullanılarak gerçekleştirildiği, genelde bir tetikleyici ile başlayan, psikolojik ve duygusal etkenlere doğrudan bağlı, çoğunlukla üçüncü kişiler tarafından gözlemlenemeyen, gözlemlendiği durumlarda da çeşitli anı-uslamlama bağlantılarıyla bunu ortaya koyan fiiller" olarak tanımlamıştır.

Argunşah ve Boz (2022) olumsuz duyguları tespit ettikleri çalışmada "Mental fiiller, zihnin anlama, düşünme, bilme, duygu ve duyu gibi eylemlerini ifade eden fiil kategorisidir." tanımıyla mental fiilin kelimelerin anlamlarıyla ilgili olduğunu, düşüncelerin üzerinde duyguların da etkili olduğunu ifade ederek; duyguları "öfke, keder, korku, sevinç, sevgi, şaşkınlık, tiksinti, utanç" olmak üzere sekiz temel duygu ile tanımlamışlardır.

Kılınç (2024) mental fiillerin alt başlığında olan duygu fiillerinin duyguların zihinsel işlevinde ikinci sırada yer aldığını, verinin algılanmasıyla başlayan etkiye bireyin ruhsal ve bedensel tepkilerinin fiil şeklinde ifade edilmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Yapılan çalışmalarda duygu fiillerinin mental fiillerden ayrı olarak da Yaylagül (2010), Fakirullahoğlu (2016), Aksoy

(2022), Argunşah ve Boz (2022), Şaş (2023), Kılınç (2023) tarafından çalışılmış olduğunu belirterek İrk Bitig’de tespit ettiği duygu fiillerini olumlu ve olumsuz duygu fiilleri başlığı altında altı grupta ele almıştır.

Duygusal tepkiler sonucunda ortaya çıkan “sevinmek, üzölmek, korkmak, şaşırarak, örmek, ağlamak, pişman olmak” gibi fiilleri duygu fiilleri olarak ifade eden Murçak (2023) duygu fiillerini anlık tepki, olumlu ve olumsuz duygu fiilleri başlığı ile ele aldığı çalışmasında dönemin etkisi nedeniyle olumsuz duygu ve anlık tepki fiillerinin çok kullanıldığı sonucuna ulaştığını ifade etmiştir (Kılınç, 2024).

Şaş (2023) Türkçedeki kalıp sözlerin büyük çoğunluğunun deyimler yoluyla oluşturulduğunu, deyimlerin de ait olduğu halkın kültüründen, dünyaya bakışından, inanç biçiminden, gelenek ve göreneklerinden izler taşıyarak oluşturulmuş derinlik ve akıcılığıyla dildeki ifade edilmek istenen duyguları verirken yararlanan söz varlığı olduğunu belirtmiştir. Olumsuz duyguların etkisinin azaltılmasında/ortadan kaldırmasında metaforların, örmecelerin yerinde kullanımının önemli olduğunu ifade etmiştir.

“Bir mental süreç sonucu ortaya çıkan idrak ile, algılamakla, duygularla ilgili fiillere ‘mental fiil’ (zihin fiili)” tanımlamasını yapan Şahin (2012), bilinçli yapılan eylemlerin ifadesinde mental fiil kavramının kullanıldığını ifade ederek çalışmada konu olan duygu fiillerini “Olayların, durumların, yaşantıların insanların iç dünyasında zihninde uyandırdığı izlenim ve bunun duygularla ilgili zihinsel çıktıları duygu fiilleridir.” biçiminde açıklamıştır.

Şahin (2013) “Eski Türkçede Duygu Fiilleri” adlı çalışmasında “Duygu fiilleri, duyguların dilde fiille ifade bulmuş şeklidir.” tanımını yaparak duyguların farklılığını/ortaklığını anlamsal ortaya koymak amacıyla duygu fiilleri sınıflandırmasını şu şekilde ele almıştır:

1. Sevgi İfade Eden Duygu Fiilleri:
2. Nefret ve Öfke İfade Eden Duygu Fiilleri
3. Korkma, Örmek İfade Eden Duygu Fiilleri:
4. Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Duygu Fiilleri:
5. Utanma, Çekinme İfade Eden Duygu Fiilleri
6. Üzüntü İfade Eden Duygu Fiilleri
7. Mutluluk İfade Eden Duygu Fiilleri
8. Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Duygu Fiilleri
9. Pişmanlık İfade Eden Duygu Fiilleri
10. Bağışlama İfade Eden Duygu Fiilleri
11. Kötü Niyet İfade Eden Duygu Fiilleri
12. Şüphe İfade Eden Duygu Fiilleri.

Hirik (2018) zihinsel hareketlerin, duygu durumlarının karşılığının mental fiillerin olduğunu, dildeki temsilciliğini kipliklerin yaptığını ifade ettiği çalışmasında “Ruh dünyasındaki değişimleri ve hareketleri ifade eden fiillere duygu fiilleri” tanımlamasını yaparak duygu fiillerinin de kendiliğinden oluştuğunu, yaşayanın iç dünyasındaki yansımaların ifade edilmediğinde başkalarının kesin olarak bilemeyeceği belirtmiştir.

Kelimeler/kelime grupları kullanıldıkları dil içinde anlam ifade ettiği için bağlam içerisindeki çağrışımla olumlu, olumsuz ya da nötr duygusal, çağrışımsal değere sahiptirler. Türkçede örmeceleri sağlayan unsurlardan biri de duygu değeri yani çağrışımlardır.

Aksan (2000) duygu değerini temel anlamın dışındaki bir göstergenin dile getirdiği duygular, değişik tasarımlar olduğunu ifade ederek “Bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular, beliren çağrışımlar biçiminde açıklamıştır. Duygu değeri, temel anlam ögesi gibi kesin ve açık bir biçimde bir göndergeyi yansıtmamakta, birtakım belli belirsiz duygu ve tasarımlarla insan üzerinde etki sağlamaktadır.” Duygu değeri kişiden kişiye, yere, zamana, koşullara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bazı göstergelere karşı iyimserlik ve olumlu duygular oluşurken bazılarına karşı da örmüntü, korku duyguları oluşmaktadır”.

Eker (2019) duygu değerini “Kişilerin duygularını göstermeye yönelik kullanım ile ilgili olan anlamdır.” biçiminde tanımlayarak “Duygusal anlamda bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular ve çağrışımların söz konusu” olduğunu ifade etmiştir.

Özsoy (2019) duygu değeri/duygu durumunu şöyle ifade etmiştir: “Bazı kelimeler dilin yaşadığı toplumdaki bireylerde aynı hissiyatı oluşturur. Türkçe konuşan bir toplumda “ölüm” denildiği zaman bu kelimenin işaret ettiği anlam ve bu anlamın gerçekliği fertlerde benzer hislenmelere yol açar. Fakat her kelime bir duygu taşımaz. Kare, üçgen vb. kelimeler insanlarda eğer bir bağlam içerisinde ve geçmiş yaşanmışlıkları da yoksa duygu durumu oluşturmaz”.

Özavşar (2019) duygu değerinin bireysel olduğunu ancak zamanla uzlaşımsal alana yayılarak kullanım alanının genişlemesiyle iletişime renk katmanın yanında insanın duygularının aracısı sözcüklere yansıdığını ifade etmiştir. Bu çalışmada kalıp sözlerdeki örmeceler, Şahin (2019)’in duygu fiilleri sınıflandırmasında kullandığı on iki alt başlık çerçevesinde taşıdığı duygu değeri dikkate alınarak şöyle sınıflandırılmıştır:

2.1. Sevgi İfade Eden Örmeceler

Duygular kişisel, toplumsal ve kültürel özellikler taşımaktadır. İnsanlar duygularını ifade ederken kalıp sözleri sıkça kullanmaktadır. Yapılan çalışmada Türk kültüründe kullanılan sevgi ifade eden örmeceleri şu kalıp sözlerde görmek mümkündür: “Babam sağ olsun!”, “baş göz etmek”, “Dünya ahiret bacım olsun.”, “Dünya ahiret kardeşim olsun.”, “güzele bakmak sevap”, “hayra yormak”, “kırklara karışmak”, “önce can sonra canan”, “Sözünü balla kestim”.

2.2. Nefret ve Öfke İfade Eden Örmeceler

Ağzı olan konuşuyor.”, “ağzı gevşekliği”, “ağzında bakla ıslanmamak”, “ahkâm kesmek”, “Aklına şaşayım!”, “Allah akıllar versin.”, “avucunu yalamak”, “ayaklı gazete”, “ayranı yok içmeye...”, “bini aşmak”, “çenesi kuvvetli”, “ismi lazım değil”, “Kısa kes aydın havası olsun!”, “kraldan çok kralcı”, “kraldan kralcı”, “nerede beleş oraya yerleş”, “pasaportunu eline vermek”, “Sen giderken ben geliyordum.”, “Sen sağ ben selamet!”, “tak sepeti koluna

herkes kendi yoluna", "yağma yok", "Yallah!

2.3. Korkma, Ürkme İfade Eden Örtmeceler

Güngör (2006)'ün çalışmasındaki "İnsanoğlu yeryüzünde yaşadığı sürece ölüm ve ölümle ilgili korkular devam edecek" ifadesini doğrular şekilde bu çalışmada da korkma, ürkme ifade eden örtmeceler içinde ölümün gelmesinden duyulan korkuyu ifade eden sözlerin daha fazla yer aldığını görmemiz mümkündür. Korkular bazen ahlâkî bazen de toplumun tepkisinden çekinme kaynaklı olmaktadır.

"Ağzından yel alsın!", "Ağzını hayra aç!", "Allah geçinden versin.", "Allah beterinden saklasın!", "Allah etmesin!", "Allah göstermesin! "Allah sıralı ölüm versin.", "Beterin beteri var.", "Buyurun cenaze namazına!", "Canımı sokakta bulmadım.", "dağlara taşlara", "değmesin yağlı boya", "dilini ısır, poponu kaşı", "Geç olsun da güç olmasın.", "günah", "Hâşâ!", "iyi saatte olsunlar", "Şeytan kulağına kurşun!" "Tahtaya vur, dilini ısır, poponu kaşı.", "Tahtaya vuralım.", "Tövbe!" "Tövbe de!", "Tövbe Yarabbi!", "Yaşı benzemesin".

2.4. Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Örtmeceler

İnsanlar yaşanmış/yaşanabilecek olaylardan, rahatsızlıklardan doğacak kaygı durumunu azaltmak için kalıplaşmış sözlerdeki duygulardan istifade etmişlerdir.

"Allah vere de ...", "alimallah", "altından Çapanoğlu çıkmak", "Ayıkla şimdi pirincin taşını!", "Ateş almaya mı geldin?", "Benden duymuş olmayın!", "Günah değil mi?", "günahıyla sevabıyla", "Hak getire!", "Hangi rüzgâr attı?", "Her işte bir hayır vardır.", "Her şey olacağına varır.", "İş olacağına varır.", "İşi Allah'a kalmak", "Sabah ola hayrola!", "Sadede gelelim.", "Sen bize tenezzül eder miydin?", "Uzun sözün kısası..."

2.5. Utanma, Çekinme İfade Eden Örtmeceler

Tabu-örtmece sözlerin temeli dini inançlar olarak ifade edilmekle beraber toplumun ahlâk, edep kurallarıyla da anlam oluşmaktadır. Toplumda kültürün etkisiyle oluşan bazı ortamlarda insanların fiziksel kusurlarını ve doğal vücut fonksiyonlarını doğrudan söyleyerek utanmaya, çekinmeye sebep olmamak için tabu sözler niteliğinde örtmece şu sözler kullanılmaktadır: "anne adayı olmak", "ayak yolu", "aybaşı (kadın hastalığı)", ayıptır söylemesi", "Benzetmek gibi olmasın.", "hamamcı olmak", "istemem yan cebime koy", "laf aramızda", "motoru bozmak", "tabiri caizse".

2.6. Üzüntü İfade Eden Örtmeceler

Çelik (2011) ölüm konusunun dillendirilmesinin insana ruhsal sıkıntı vereceğini, insanın da oluşan sıkıntıdan kurtulmak, psikolojik bir rahatlama yaşamak için anlatımı yumuşatarak ölümü doğrudan kullanmayıp ölümle ilgili sözvarlığını kullanmayı tercih ettiğini "Ölüm haberi verilirken doğrudan "x öldü!" denilmediğini ifade etmiştir. Ölümün ifade edildiği kalıp sözlerdeki örtmecelerde ahiret ile ilgili iyi dileklerin varlığını görmek mümkündür.

"Allah aratmasın." "Allah başka acı göstermesin.", "Allah başka keder vermesin.", "Allah çekirtmesin.", "Başınız sağ olsun.", "bir ayağı çukurda", "dile kolay", "Dinince

dinlensin.", "dünyasını değiştirmek", "dünyaya veda etmek", "ecel geldi cihana baş ağrısı bahane", "ecel şerbeti içmek", "Gönül isterdi ki...", "Hakka yürümek", "Hakkın rahmetine kavuşmuş", "iç güveysinden hallice", "Kismet değilmiş!", "Maalesef!", "merhum", "müzmin bekar", "Olan oldu!", "Onlar aya biz yaya!", "ömrü vefa etmemek", "ömür defterini kapatmak", "Rahmeti rahmana kavuştu", "rahmetli", "rahmetlik", "ruhunu teslim etmek" "sizlere ömür", "son nefesini vermek", "sonsuzluğa intikal etmek", "Şifayı kapmışsın.", "Takdir böyleymiş!", "takdiri ilahi", "Toprağına ağır gelmesin.", "Toprağına ses gitmesin.", "Yaş yetmiş iş bitmiş!", "yaşamını yitirmek, "yolları ayırma".

2.7. Mutluluk İfade Eden Örtmeceler

Yaşanan olay/durumlara karşı insanların duygusal ilk tepkileri sevinme ya da üzülmektir. Bu tepkiler genelde evrensel tepkilerdir.

"kısa günün kârı", "İki gönül bir olunca samanlık seyrân olur.", "leyleğin attığı yavru", "ölüm hak miras helal" "Rabbena hep bana", "şeb-i aruz".

2.8. Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Örtmeceler

Yıldız (2016) "Eski Uygurcada Mental Fiiller" adlı çalışmasında Koptagel-İlal (1991)'in duyguların çeşitliliğini ayırt etmek için duyguların yoğunluğuna, sürekliliğine ve geçmişe bağlılığına bakarak heyecan, duygu, tutku olarak sınıflandırdığını ve duygular hakkındaki düşüncesinin "Heyecanlara göre, yoğunluğu daha az olmakla birlikte sürekliliği ve kalıcılığı daha fazla olan durumlardır: sempati, sevgi, kıskançlık, hayranlık, pişmanlık, gurur, utanç gibi bireylerarası duygular ile düşünsel, estetik, inanç gibi değer sistemine yönelik sosyal duygular." şeklinde olduğunu belirtmiştir.

İnsan bir olay gerçekleştiğinde anlık tepkiler verebilir, belli müddet düşündükten sonra tepki verebilir ya da hiç tepki vermeyebilir. Anlık olarak verilen psikolojik tepkilerin içinde şaşırma hayret etmeyi görmemiz mümkündür. Ancak bu tepkilerinin olumsuz değerlendirilmemesi için nezaketli olmaya özen gösterir.

"Allah Allah!", "aklı almamak", "amiyane tabirle", "ana baba günü", "Anladımsa Arap olayım!", "Aşk olsun!", "bir âlem", "burası Türkiye", "dakika bir gol bir", "Fesuphanallah!", "Hadi canım sen de!", "Hasbelkader", "Hayırdır inşallah!", "Ne demeli bilmem ki!", "Olacak iş değil!", "Pardon!", "Rüyamda görsem inanmam!", "Ses seda yok!" "Teessüf ederim!", "yurdum insanı".

2.9. Pişmanlık İfade Eden Örtmeceler

İnsan etrafında yaşanan olayları veya kişileri zihninde değerlendirdiğinde olay veya kişilere karşı olumlu ya da olumsuz duygu durumları oluşmaktadır. Bu duygu durumlarının etkisiyle tepkiler de farklı biçimde kendini göstermektedir.

"Gönül isterdi ki...", "Ha şunu bileydin!", "Selam verdik borçlu çıktık!", "Sona kalan dona kalır."

2.10. Bağışlama İfade Eden Örtmeceler

Örtmecelerde duygular, dolaylı yoldan toplum tarafından kabul görecektir ve yıpratıcı olmayacak şekilde nazikçe ifade edilir.

"Darılmaca gücenmece yok.", "Hey Allah'ım Ya Rabbim!",

"Kader böyle imiş.", "Ne şiş yansın ne kebab.", "neyse...", "Teşbihte hata olmaz.", "Ya sabır!", "Yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü.", "yazıktır", "günahtır".

2.11. Kötü Niyet İfade Eden Örtmeceler

İletişimde kötü niyetin ifade edilmesi durumunda ortaya çıkacak olumsuz etkiyi azaltmak için Türkçede şu örtmeceli kalıp sözlerin kullanıldığını görmek mümkündür: "ağına bir parmak bal çalmak", "aklını (bir şeyle) bozmak", "aklını çalmak(çelmek)", "Ali Cengiz oyunu", "Ali kıran baş kesen", "alınını karışlamak", "alttan güreşmek", "anasının gözü", "arpalık yapmak", "azizlik etmek", "balon uçurmak", "başı altından çıkmak", "bozacının şahidi şıracı", "Çevir kazı yanmasın!", "çişlemek", "din iman hak getire", "ellere şapur şapur bize Ya Rabbi şükür", "harama uçkur çözmek", "içelim güzelleşelim", "kaçın kurası", "kıblesini şaşırmış", "kırık tutmak", "papaz olmak".

2.12. Şüphe İfade Eden Örtmeceler

Olaylara karşı örtmeceli sözler kullanmak toplumsal tutumun ve insanların dil inceliklerinin göstergesidir.

"gel git akıllı", "kapalı kutu", "Kazın ayağı öyle değil!", "kül yutmaz", "yarım ağızla".

3. Sonuç

İnsanlar arasında çeşitli anlaşma biçimleri mevcut olsa da iletişimde konuşmanın tercih edildiğini sözlü/yazılı kültürel unsurlardan tespit etmemiz mümkündür. Kültür, iletişim üzerinde önemli etkiye sahiptir. Toplumdaki cinsiyet rolleri, yaş grupları, statüler, kitle iletişim araçları, inançlar insanların psikolojik ve sosyolojik konuşma üslubunu etkilemekte, dil tercihini belirlemektedir.

Toplumun kendini sınırlamak için koyduğu tabularla bağlantılı olan örtmeceler, eş anlamlılığı sayesinde dili zenginleştirici olarak dillerde var olan anlamı genişleten olumsuzluğu olumlamaya çalışan algı oyunudur. En az çaba ile belli durumlarda kültürel bağlamı dikkate alarak hisleri, düşünceleri karşı tarafa aktarırken onları kırmamak, utandırmamak için sözcüklerin bilinçli olarak gerçeğini çarpıtarak ilişki/kalıp sözlerle örtmece/ güzel adlandırma yaparak algıda değişiklik yapmayı tercih ederiz.

Kalıp sözler, bir dilin uzun süreli işlenip yayılarak nesilden nesle aktarabildiği önemli kültürel değerlerin dışı vurumudur. Bu yüzden toplum içinde kabul görebilmek için o toplumun değerlerinin yansıtıldığı kalıp ifadeleri de doğru kullanmamız gerekir. Tabuları yıkmak deyimini her zaman her yerde kullanmanın doğru olmadığını bilip toplumsal bütünleşmeyi bozmamak için örtmeceler/güzel adlandırmalarla dildeki kriz yönetimini sorunsuz çözmemiz gerekir. Gizli anlaşmalarla kurulu olan dildeki tabuları, kültürel değere göre sansürleyerek sözcüğün doğasına uygun şekilde güzel ifade etmeye çalışarak olası krizleri önlemek/çözmek mümkündür.

Sosyolinguistik açıdan dilin zenginliğini, kültürün yansıtıcılığını örtmecelerle de görmek mümkündür. Olası kriz anlarında dikkatli ve özenli bir dil kullanımı ancak kültürün söz zenginliğine sahip olmakla mümkündür.

Alıcı-verici arasındaki bağın kopmaması adına deneyimlerle oluşan ve yayılan kalıp sözlerimizdeki örtmeceler duygu değeri olarak Sevgi İfade Eden Örtmeceler, Nefret ve Öfke İfade Eden Örtmeceler, Korkma ve Ürkme İfade Eden Örtmeceler, Kaygı, Endişe, Telaş, Meraklanma İfade Eden Örtmeceler, Utanma, Çekinme İfade Eden Örtmeceler, Üzüntü İfade Eden Örtmeceler, Mutluluk İfade Eden Örtmeceler, Şaşırma ve Hayranlık İfade Eden Örtmeceler, Pişmanlık İfade Eden Örtmeceler, Bağışlama İfade Eden Örtmeceler, Kötü Niyet İfade Eden Örtmeceler, Şüphe İfade Eden Örtmeceler başlıklarıyla tasniflenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda duyguyu ifade eden kelime/kelime grubu varlığının zenginliği dikkat çekmiştir. Ayrıca nefret, öfke, korkma, ürkme, üzüntü, kötü niyet taşıyan olumsuz duyguları ifade eden kalıp sözlerdeki örtmece sayısının olumlu duygu değeri taşıyan örtmecelere göre sayıca fazla olduğunu görmek mümkündür. Bu da örtmecelerin daha çok olumsuzluklardan kaçınma amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Çalışmada tespit edilen duygular içinde korku, utanma, üzüntü, kötü niyet ifade eden örtmecelerin yanı sıra sevincin de nezaketli şekilde ifade edildiğini görmemiz mümkündür.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarın katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	G.S.
K	100
T	100
Y	100
VTI	100
VAY	100
KT	100
YZ	100
GR	100
PY	100

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu çalışmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Aksan D. 2000. Her yönüyle dil analarıyla çizgi dilbilim. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 244.
- Aksan D. 2004. Türkçenin sözvarlığı. Engin Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 256.
- Argunşah M, Boz F. 2022. 15. yüzyıl Anadolu Türkçesinde negatif temel duygu fiilleri. Uluslararası Beşerî Bil Eği t Derg. 8(17):

- 190-207.
- Ayırır İÖ. 2020. Türkiye Türkçesinde kalıp sözler: nezaket kuramı açısından edim bilimsel bir değerlendirme. *Millî Folklor Derg*, 16(126): 86-98.
- Bulut S. 2012. Anadolu ağızlarında kalıp sözler ve kullanım özellikleri. *Yüksek Lisans Tezi*, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ordu, Türkiye, ss: 282.
- Çabuk ÇA. 2015. Türkçede örtmece sözlerin oluşum yolları. *MANAS Sos Araş Derg*, 4(5): 136-160.
- Çelik C. 2011. Türkiye Türkçesinde örtmece ve tabu kelimeler. *Yüksek Lisans Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazimağusa, KKTC.
- Demirci K. 2008. Örtmece (euphemism) kavramı üzerine. *Millî Folklor Derg*, (77): 21-34.
- Eker S. 2019. Çağdaş Türk dili. *Grafiker Yayınları*, İstanbul, Türkiye, ss: 584.
- Erol Ç. 2007. Türkiye Türkçesinde kalıp sözler üzerine bir inceleme. *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, ss: 306.
- Freud S. 2002. Totem ve tabu (Çev. K. Sahir Sel). *Sosyal Yayınlar*, İstanbul, Türkiye, ss: 240.
- Fromkin V, Rodman R, Hyams N. 2009. An introduction to language. *Wadsworth Cengage Learning*. *Harcourt Brace College Publishers*, Washington, US, ss: 321-322.
- Gökdayı H. 2008. Türkçede kalıp sözler. *Bilig Derg*, 44: 89-110.
- Gökdayı H. 2020. Türkçede kalıp sözler. *Kriter Yayınevi*, Ankara, Türkiye, ss: 316.
- Güngör A. 2006. Tabu-örtmece (euphemism) sözler üzerine. *Atatürk Üniv Türkiyat Araş Enst Derg*, 29: 69-93.
- Hengirmen M. 2009. Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü. *Engin Yayınevi*, İstanbul, Türkiye, ss: 448.
- Hirik E, Çolak T. 2017. Türkçe mental fiillerde çok katmanlılık. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan, Niğde, Türkiye, ss:261-268.
- Hirik E. 2018. Türkiye Türkçesinde mental fiiller. *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara, Türkiye, ss: 266.
- Karabulut F, Ospanova G. 2013. Örtmece sözlerin mantığı: Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde karşılaştırmalı model analizi. *Uluslararası Türkçe Edeb Kült Eğit Derg*, 2(2): 122-146.
- Khanfar AM. 2012. Euphemism in Arabic: typology and formation. *J College Arts Univ Basrah*, 61(1): 1-39.
- Kılınç E. 2024. İrk Bitig’de duygu fiilleri. *Korkut Ata Türkiyat Araş Derg*, 14: 495-514.
- Killi G. 2006. Hakas Türkçesinde tabu sözler ve örtmece. *Modern Türklük Araş Derg*, 3(3): 50-65.
- Koç A. 2010. Hastalık isimlerinde örtmece. *Türk Dünyası Araş Derg*, 188: 76-82.
- Murçak C. 2023. Yaşar Kemal’in romanlarında mental fiiller. *Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Samsun, Türkiye, ss: 219.
- Özavşar R. 2019. Hayvan adlarında duygu değeri: atasözleri ve deyimler. *Türk İslam Dünyası Sos Araş Derg*, 6(20): 183-204.
- Özsoy İ. 2019. Millî kültür teması metinlerindeki tematik kelimelerin duygu değeri üzerine bir araştırma. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 100.
- Sis N, Gökçe B. 2009. Gülten Dayıoğlu’nun çocuk öykülerinde yansımalar ve kalıp sözler. *Turkish Stud*, 4(3): 1975-1989.
- Şahin S. 2012. Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edeb Kültür Eğit Derg*, 1(4): 45-62.
- Şahin S. 2013. Eski Türkçede duygu fiilleri. *Mustafa Arslan (Ed.) Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi*, 17-19 Mayıs, Saraybosna, Bosna Hersek, ss: 341-349.
- Şahin S. 2019. Türkmen Türkçesinde ölümlle ilgili örtmece sözler. *Kesit Akad Derg*, 5: 52-59.
- Şaş AK. 2023. Türkiye Türkçesinde deyimleşmiş birleşik duygu fiilleri. *Korkut Ata Türkiyat Araş Derg*, 10: 602-631.
- Tanyu H. 1984. Totem, totemizm ve tabu üzerinde yeni araştırmalar. *Ankara Üniv İlahiyat Fak Derg*, 26(1): 155-172. URL1: <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10 Ağustos 2024). URL2: <https://www.atasozlerianlamlari.com/Harf/T-22/Atasozu/tesbihte-temsilde-hata-olmaz/> (erişim tarihi: 10 Ağustos 2024).
- Üstüner A. 2009. Örtmece sözlerle ilgili terimler. *Turkish Studies Int Period Lang Literat History Turkish or Turkic*, 4(8): 166-176. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.946>
- Vardar B. 2002. Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. *Multilingual Yayınları*, Ankara, Türkiye, ss: 216.
- Yaman H. 2022. Anadolu ağızlarında kadınlarla ilgili tabu ve örtmecelerin kültür dilbilimsel açıdan incelenmesi. *Disiplinler Arası Dil Araş Derg*, 5: 92-106.
- Yazıcı Okuyan H. 2006. Türkçenin sözvarlığı açısından Fakir Baykurt’un romanları. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 402.
- Yıldız H. 2016. Eski Uygurcada mental fiiller. *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ss: 552.
- Yıldız M. 2022. Friday cannot be black!: Euphemizing a religious taboo through translation. *Rumelide Dil Edeb Araş Derg*, 26: 1117-1128. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1074530>